

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Янка Тенева Тянкова

професор по гражданско и семейно право,

Юридически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“,

член на научно жури, назначено със заповед № 230/ 21.07.2021 г. на Ректора на

Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Относно: публична защита на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3.6. Право; научна специалност „Римско частно право“

Дисертант: **Стоян Панайотов Иванов** – докторант на самостоятелна подготовка в Катедра „Теория и история на държавата и правото“ в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“

Тема на дисертацията: „Дружествата на публиканите“

I. Данни за дисертанта

Стоян Панайотов Иванов е роден през 1988 г. Завършва Националната класическа гимназия „Свети Константин Кирил Философ“ в София през 2007 г. със специалност „Латински и италиански език“. В последствие през същата година е приет в Юридическия факултет на Софийския университет, където през 2012 г. получава магистърска степен по „Право“ и професионална квалификация „юрист“.

След дипломирането си е работил като асистент (2015–2019 г.), а впоследствие и като хоноруван асистент (от 2019 г. до момента) по римско частно право в катедра „Теория и история на държавата и правото“ в ЮФ на СУ. Водил е семинарни занятия на студентите от I-ви курс в ЮФ на СУ от редовно и задочно обучение. Изнасял е и отделни лекции по избираемата дисциплина „Юридическа терминология – I-ва част“.

През 2015 г. Стоян Иванов е специализирал в Международния институт за унификация на частното право (Unidroit) в Рим, Италия, а през 2016 г. и 2017 г. със стипендия на Фондация „Константин и Зиновия Кацарови“ в библиотеките на Фрибург, Швейцария и Нюшател, Швейцария.

Дисертантът е взел участие с доклади и статии в международните конференции на Балканската асоциация по римско право и римскоправна традиция (2016–2020 г.), както и в научните четения на ЮФ на СУ на тема „Право и права“, „Санкциите в правото“, в научни форуми в памет на Росен Ташев, Венелин Ганев и Никола Долапчиев, а също и в националните конференции на докторантите в областта на правните науки (2017 г. и 2020 г.) и в докторантската конференция в памет на доц. д-р Кръстю Цончев (2019 г.).

Стоян Иванов е член на екипа по проект за научни изследвания на СУ от 2015 т. и в момента. Той е секретар на издаваното по проекта електронно романистично списание IUS ROMANUM и на създадената по проекта Балканска асоциация по римско право и римскоправна традиция. Участвал е в множество национални и международни научни конференции с доклади. Член е на Съюза на юристите в България.

II. Данни за процедурата, автореферата и публикациите

Като докторант на самостоятелна подготовка в катедра „Теория и история на държавата и правото“ Стоян Панайотов Иванов е зачислен в Юридическия факултет на СУ със заповед № РД-20-1705/29.10.2018 г. на Ректора на СУ. Определена е темата за дисертационно изследване: „Дружествата на публиканите“. Той има одобрен индивидуален учебен план, който е изпълнил. Положил е и докторантски минимум по римско частно право през 2021 г. Следователно в рамките на определения срок на обучение Стоян Иванов е изпълнил изискванията по учебния план на докторската програма „Римско частно право“.

Дисертационният труд е обсъден в катедрата и докторантът е отчислен с право на защита, считано от 12.07. 2021 г. със заповед на Ректора на СУ.

От представените за участие в публичната защита на дисертационния труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ материали е видно, че научните интереси на докторанта са в областта на римското частно право.

Юридическият факултет на СУ има акредитирана докторска програма „Римско частно право“ за периода до 2026 г. Следователно университетът може да обучава докторанти по тази програма, от която възможност се е възползвал и докторантът на самостоятелна подготовка Стоян Иванов. Той е представил на членовете на научното жури необходимите документи за публичната защита в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за прилагането му, както и с оглед на допълнителните изисквания,

приети в Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“. Дисертантът е представил и справка за съответствие с националните минимални изисквания за образователната и научна степен „доктор“ в научна област 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.6. Право; научна специалност „Римско частно право“, както и декларация за оригиналност и достоверност по чл. 27, ал. 2 от ППЗРАСРБ.

Представената за публично обсъждане дисертация от Стоян Иванов е на тема „Дружества на публиканите“. Съдържанието на дисертацията съответства на нейното заглавие. Направено е цялостно изследване на тези дружества, които са малко познати в българската правна литература. В изследването са обхванати основно проблеми на частното право относно сдружаването на лицата в Древния Рим за постигане на определени стопански цели, като е проследено историческото формиране на концепцията за корпоративните юридически лица, разгледана е тяхната дейност както в частен, така и в публичен интерес, но така също са разгледани редица въпроси, които са свързани и с други отрасли на правото: административно право, финансовото право и други. Темата е актуална, тъй като са малко изследванията на български език за историческото формиране на концепцията за корпоративните юридически лица, но и за тяхната дейност както в частен, така и в публичен интерес. В тази връзка е направен обстоен сравнителноправен анализ с редица съвременни институти, като в основата му стои исторически развилата се римска концепция за управлението, разходването и контрола на предоставяните на частноправни субекти публични средства и осъществяваните от тях дейности в обществен интерес. Така дисертантът логически стига до търсенето на аналогии със съвременната уредба на публично-частното партньорство, концесиите, обществените поръчки и др. Представена е и обширна библиография, която може да бъде полезна за по-нататъшни исторически и сравнителноправни изследвания на съвременни частноправни и публичноправни институти.

Дисертантът представя едно добре структурирано и задълбочено изследване на дружествата на публиканите. Избрана е правилна методология, като историческият и правно-догматичният подход са съчетани със специфичния за римскоправните изследвания екзегетичен метод. Направени са преводи на относимите текстове (макар изрично да не е посочено дали преводите са направени от самия дисертант, или е ползвал специалисти в тази област) и е предложена интерпретация както на терминологията в

тях, така и на цялостното им съдържание. Въз основа на добрата си езикова подготовка той твърди, че е анализирал почти цялата достъпна литература по темата на английски, френски, италиански и испански език.

При прегледа на дисертацията прави впечатление задълбочената и добре структурирана разработка на темата, която представлява цялостно обхващане на изследваната проблематика. Това допринася значително за изясняването на същността и статута на дружествата на публиканите и на тяхното корпоративно обособяване. В дисертацията са разгледани предпоставките, довели до необходимостта от възникването на самостоятелно обособена форма на сдружаване на публиканите, правилно анализирани в контекста на историческото развитие на Римската империя. Акцент е поставен и върху специфичната им роля в децентрализацията на публичните римски финанси, а също така е направено и предположение за вероятната продължителност на тяхното съществуване във времето, с оглед значението им за събиране на публичните средства в римската държава чрез правно персонализиран субект в лицето на дружествата на публиканите, различен от физическите лица, които го съставляват.

Към документите, придружаващи дисертационния труд, е представена и справка за съответствие с националните минимални изисквания за образователната и научна степен „доктор“ в научна област 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.6. Право; научна специалност „Римско частно право“, както и декларация за оригиналност и достоверност по чл. 27, ал. 2 от ППЗРАСРБ. Част от публикуваните по темата на дисертационния труд статии са в електронното списание IUS ROMANUM, което е реферирано и индексирано освен в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране и в три световни бази данни: Erih Plus, HeinOnline и CEEOL.

В приложената справка за наукометричните изисквания във връзка с процедурата по докторантурата са представени три статии за участие в защитата. Те са: „Изучаването на института на публиканите – пример за обвързване на обществено-икономическата история с правното регулиране“ – IUS ROMANUM, 2016, № 2, с. 537–558, (ID № 1752 в Националния референтен списък на НАЦИД); „Вътрешната организация на дружествата на публиканите според речите на Цицерон срещу Гай Верес“ – IUS ROMANUM, 2018, № 3, с. 11–28, (ID № 1752 в Националния референтен списък на НАЦИД); „Санкции за административни нарушения според Митническия закон за римската провинция Азия“ – В: Научни четения на тема Санкциите в правото. Сборник с доклади от научна

конференция, посветена на 140-ата годишнина от приемането на Търновската конституция, организирана от катедра „Теория и история на държавата и правото“ и катедра „Наказателноправни науки“ на ЮФ на СУ, 15–16 април 2019 г. – София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2019, с. 304–319, (ID № 3798 в Националния референтен списък на НАЦИД).

Всички публикации представят аспекти на темата, развивани в отделните части от дисертацията, но интерпретирани от по-различна позиция и с някои допълнения. В тях проличава задълбочено познаване на проблематиката относно дружествата на публиканите, но и по-общите теми за дружествата, юридическите лица, взаимодействието между частните лица и държавата при изпълнение на публични задачи и функции и др. Всички публикации са направени самостоятелно, без съавторство.

Публикуваните от докторанта С. Иванов три статии, са свързани пряко с темата на изследването и събират нужния брой точки 30 точки. Следователно докторантът изпълнява наукометричните изисквания за получаването на степента „доктор“ (дисертационен труд – 50 точки; публикувани статии – 30 точки).

Докторантът е изготвил и е представил автореферат в обем от 36 страници, който отговаря изцяло на изискванията за представяне на дисертационния труд, като отразява вярно неговото съдържание и основните приноси моменти в него. Той е оформен съобразно изискванията и дава необходимата информация както за дисертацията, така и за приносните моменти в нея и публикуваните други съчинения на дисертанта по темата.

III. Характеристики на дисертационния труд и научни приноси.

Дисертационният труд е разработен в обем от 365 стандартни страници. Съдържанието е разпределено както следва: увод, три глави, заключение и библиография. Спазени са изискванията на чл. 27, ал. 2 от ППЗРАСРБ, съответно на чл. 64, ал. 2 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“. Структурата и съдържанието на труда са добре балансирани, като всяка от основните теми в трите глави е развита достатъчно пълно, а изводите са обобщени в заключението.

В увода е представена темата с нейната актуалност и значение, избраната методология, състоянието на изследваната проблематика, целите и личната аргументация, мотивирала дисертанта за разработката на тази тема. Изложена е основната теза, която включва изучаването на взаимодействието между държавната

власт и частноправните структури, като, изхождайки от историческа и правна гледна точка, е проследено нейното развитие през продължителен етап от развитието на Древния Рим: епохата на Републиката и на Ранната Империя.

Глава I на дисертацията е озаглавена „Понятие и сведения за дейностите на публиканите“. В нея са обособени четири раздела, в които са изложени предпоставките за осъществяване на дейността на публиканите, сведенията за това от известните извори, както и основните дейности, осъществявани от тези дружества. В тази глава от съществено значение е изясняването на термините *публикан* и *дружество*, което дава възможност да бъдат представени някои нови и неизвестни в българската правна литература аспекти, основно приложими за корпоративните субекти в Древния Рим, и да бъдат допълнени известните вече сведения относно създаването на юридическите лица. Дисертантът умело е използвал терминологията на латински език, която няма адекватен еквивалент на български, което допринася за добър научен аспект на дисертацията в духа на романистичната традиция. Чрез представянето на разнородната дейност на дружествата на публиканите е проследено взаимодействието между частноправните структури и публичната власт за осъществяване на обществено значими дейности: събирането на публичните приходи, експлоатацията на мини, доставки за армията, изграждане и възстановяване на обществени сгради и съоръжения и др.

Глава II е централна за дисертацията. В нея са включени основните текстове от римскоправните източници, анализирани и коментирани с оглед на определянето на статута на дружествата на публиканите. В тази връзка в раздел I и II са представени основните концепции в романистичната литература относно дружеството, създавано с консенсуален договор и т.нар. корпоративни организации (*corpora*). Новост е представената обстойно вътрешната структура на дружествата на публиканите (раздел IV), което дава основание дисертантът да твърди, че тези дружества всъщност са юридически лица, макар и да се наричат *societas*. Така той застъпва тезата, че въз основа на анализираните текстове може да се направи извод, че римските юристи приемат и друго значение на термина „*societas*“ (с. 196 и сл.). Тази теза е подкрепена от дисертанта със становища на редица учени, застъпени в ползваната от него чуждоезикова литература. По мое мнение тази теза се основава предимно на текстовете от латински език, което според цитираните становища на други автори не може да се приеме за еднозначна в доктрината. Затова препоръката ми в тази част от изложението е да се разгледат балансирано различните становища по темата, като въпросът остане отворен

за една дългосрочна дискусия поради липсата на достатъчно исторически извори и правни актове, което е пречка на този етап от развитието на правната доктрина да се направят еднозначни изводи.

Следва да се отбележи още, че в тази глава има известно повторение при анализирането на източниците, което веднъж е направено в раздел III на Глава I и отново тук, макар и с определен акцент на някои текстове.

Твърде дискусивно ми изглежда становището на дисертанта, представящо дружествата на публиканите като самостоятелни субекти на правото чрез разкриването на историческото развитие на концепцията за лицата в римското право, които са различни от физическите лица като участници в правния живот, както и изясняването в логическа последователност на аргументите в полза на твърдението, че въпросните дружества на публиканите могат да бъдат възприети като първообраз на съвременните търговски дружества посредством изследването на тяхната вътрешна структура. При това не само липсата на единен термин за юридическо лице, но струва ми се, и на обща концепция за юридическо лице в римското право вероятно са в основата на твърденията на някои автори, цитирани в дисертацията, които не приемат абсолютизиране на крайната теза за дружествата на публиканите като юридически лица.

Същевременно добро впечатление създават направените от дисертанта в тази част от изследването изводи относно спецификата на тези сдружения, които поради обвързаността им с публичните дейности, финансирани от държавата, изграждат своя организация за осъществяването на тази дейност, но и влагат значителни финансови средства, като управлението и отчитането им в дългосрочен план излизат извън рамките на обикновеното сдружаване на частни лица. Основен аргумент в тази връзка е продължаването на съществуването на дружеството на публиканите независимо от смъртта на някои от съдружниците. Към него се добавя и вътрешната структура и специалните правила за представителството при дружествата на публиканите.

Авторът сполучливо прави исторически преглед на римската практика за създаване на т.нар. „персонифицирани субекти“ на правото (определени с латинския термин *corpora*) с цел аргументация на извода си, че дружествата на публиканите са именно специфично обособени корпоративни организации. Така той основателно приема, че независимо от липсата на единен термин общностите от хора или обособеното имущество реално се приемат за носители на права и задължения, включително им се възлагат и определени публични функции. Вследствие на тези изводи дисертантът

обобщава своята теза, че по този начин е изградено, макар и не единно и абстрактно, но аналогично на съвременното понятие „юридическо лице“. В тази връзка отбелязва, че понятието за „*universitas*“ най-много се доближава до съвременната ни представа за персонализиран субект.

В Глава III на дисертацията е направен обзор на правните аспекти на дейността на публиканите. Особен принос представлява изложението за договарянето с държавата, наричано *ultra tributa* (раздел I), и организацията на публичните търгове в Древен Рим (раздел II), които са твърде непознати за съвременните юристи, но съдържат ценни исторически прецеденти. Интересно е представено съдържанието на типовите договори, които се сключват в резултат на тези търгове, и общите правила на цензорите за провеждането им (т.нар. *leges censoriae*). Тук може да се помисли при бъдещо издаване на дисертационния труд за правилното определяне на систематичното място на раздел III относно правната уредба на дейността на публиканите (с. 305 и сл.), както и да се избегнат повторенията, които се отнасят до източниците, както и тези, които вече са разгледани в предходните глави.

Трябва да се отбележи, че прегледът на известните сведения за дейността на публиканите чрез представянето на съответните текстове в превод на български език, е много ценен, защото дава възможност да се възприеме в един автентичен вид концепцията на римските юристи както в становищата на юриспруденцията, така и в едиктите на магистратите относно дружествата на публиканите. При това уредбата, която разглежда дисертантът в тази глава, дава представа за негативното развитие на тези отношения, които по своята същност са изключително прогресивни, но при практическото им осъществяване създават условия за злоупотреби и корупция. В този смисъл е и становището на доц. д-р Владимир Попов, който в своята монография „История на стария свят. Имена и термини. Том III“, сочи: „В действителност публиканите събирали многократно повече пари с помощта на римската управленска и военна администрация в провинциите, която нямала права да участва в тази дейност, но в действителност участвала. От събраните по-големи суми публиканите отделяли парични възнаграждения на римските наместници, на военачалниците и на войниците. Това ставало по неофициален път, но се знаело в цялата римска държава. Чрез публиканите и широко развитата корупция в Рим по време на републиката римските магистрати в провинциите, които не били платени от държавата по време на

изпълнението на дейностите си при дадените им мандати, забогатявали неимоверно много.”

В заключението са обобщени резултатите от изследването в неговата цялост, както и поотделно за трите глави, като са направени и редица изводи по изследваната проблематика.

В дисертацията има богат научен апарат, включен в 1029 бележки под линия. Приложена е библиография от 217 заглавия, от които 29 са на български език и 188 на чужд език (английски, италиански, френски и испански). Авторът отбелязва, че е ползвал 83 монографии, 44 статии, 27 учебници, речници и помагала, както и интернет портали, от които са взети текстове от източниците на римското право.

Съдържащите се в научния труд значителен брой текстове на латински и някои на гръцки език, които са преведени и тълкувани на български език, придава значим принос на изследването. Това дава възможност за запознаване с действителната уредба на дружествата на публиканите и непосредствено впечатление за регулирането на тяхната дейност. Дисертантът посочва, че независимо от наличието на преводи на латинските текстове на западни езици той за първи път предлага български преводи.

Дисертацията се отличава с ясен и научен стил, разбираем и достъпен език въпреки значителното използване на латински термини и като цяло (с известни забележки относно повторенията при представянето и анализа на източниците) има добра логическа подредба. Дисертантът умело използва латинските текстове, преводите на български звучат разбираемо и точно. Мога да отбележа и правилното структуриране, техническо оформление и начин на подредба на текстовете и цитирането под линия, които безспорно отличават тази разработка и я правят интересна не само за юристи, но и за специалисти по латински език и други.

IV. Научни и научноприложими приноси

Според изискванията на ЗРНСРБ при оценката на един дисертационен труд трябва да са налице научни резултати, съставляващи оригинален принос в науката, демонстриращи задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способности за създаване на научен труд. Дисертацията на Стоян Иванов отговаря на тези изисквания. Тя е цялостно, добре структурирано и логически подредено съчинение, посветено на една малко позната тема, свързана с правото, но и с икономическата и

политическа действителност в Древния Рим, и представлява определен първообраз за редица съвременни институти.

Считам, че дисертантът добре е оценил и обобщил своите приноси, които вече бяха разгледани доста обстойно при анализа на отделните глави от дисертационния труд, но като цяло могат да бъдат обобщени и групирани в следния правопорядък:

1. Темата за дружествата на публиканите в правен аспект не е цялостно разработвана досега на български език. Това е дало възможност на дисертанта да проследи историческото развитие както на терминологията, така и на редица други основни понятия, важни за съвременното право като *юридическо лице, дружество, правен субект, частни и публични правоотношения* и други.

2. Направен е обстоен исторически преглед на възникването и развитието на дружествата на публиканите и тяхната дейност в контекста на развитие на икономиката и във връзка с провинциалното устройство, данъчната, строителната и военната дейност в Древния Рим по времето на Републиката и Ранната Империя.

3. Обстойно са дефинирани и са разгледани понятията *публикан (publicanus)* и *дружества на публиканите (societas publicanorum)*, но така също и много други римскоправните категории като *vectigal, publica vectigalia, ultro tributa, lex censorial* и други.

4. Представена е концепция, която макар да е дискуссионна, е аргументирана от дисертанта, за възникването на дружество на публиканите като обособен правен субект, създаден чрез специфична форма на сдружаване, стояща по-близо до персонифицираните организации на физически лица по римското право (*corpora*) поради своята устойчива и специфична вътрешна структура, представителство и др.

5. Събрани и преведени са относимите текстове на латински и гръцки език по темата, които дават възможност за автентична представа както за правната уредба, така и за дейността на публиканите с нейните позитивни и негативни аспекти.

6. Дисертацията разглежда основно частноправната проблематика, свързана със статута на дружествата на публиканите, но тя е поставена и в тясна обвързаност с публичноправната проблематика, породена от възлагането на тези дружества на функции по събиране на данъци и мита, строителство, концесии на природни богатства, снабдяване на армията и пр. С това тя представлява ценен източник на информация за историческите прецеденти на редица съвременни институти.

Тези и редица други приноси на разработката съответстват на нейното съдържание и отразяват обективно постигнатото от докторанта.

V. Критически бележки и препоръки

При такъв труд, при това твърде специфичен и отнасящ се до римското право, в областта на което специалистите в България са единици, трудно могат да се направят много конкретни препоръки. По-скоро положените от дисертанта усилия трябва да се насърчат. Предвид на особената ценност на обобщената информация в дисертацията, която в голямата си част за първи път се представя на български език, препоръката ми е научният труд да бъде издаден.

Но все пак ми се струва, че е полезна и ревизия на текста, целяща избягване на повторенията относно източниците и анализа на т. нар. нормативна уредба, както беше посочено в изложението по отделните глави.

Също така смятам, че някои от застъпваните от дисертанта тези са твърде осъвременени (актуализирани), като се има предвид напълно различната икономическа и политическа обстановка в Древния Рим и в съвременността. Буквалните сравнения и пълните аналози са невъзможни и поради липсата на достатъчно исторически извори и правни източници, поради което съпоставките трябва да са по-скоро условни. Безспорно всяко историческо изследване има своята ценност да представи генезиса на някои съвременни правни институти, но не би следвало прекалено да се фокусира върху намирането на точен съвременен аналог с известните ни правни институти, като например на т.нар. *decumani* като управителен съвет на дружеството на публиканите (с. 232 и сл.) и *magister u pro magistro* като управител и подуправител на дружеството (с. 241 и сл.), както и на много други.

По мое мнение много по-ценно да е да се запази балансът в преценката на становищата относно съдържанието на разгледаните римскоправни понятия и да се остави отворена дискусиата за тяхната правна същност като институти на търговското право. Постигането на този резултат сам по себе си би бил най-значимият принос на изследването, тъй като ще предизвика дългосрочен интерес на учени от различни области на науката по разгледаните въпроси (историци, юристи, филолози и др.)

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Стоян Панайотов Иванов „Дружествата на публиканите“ съдържа научни и научноприложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на ЗРАСРБ, на Правилника за прилагането му и на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Кл. Охридски“.

В заключение давам положителна оценка и предлагам на научното жури на дисертанта Стоян Панайотов Иванов да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.6 Право, научна специалност „Римско частно право“.

Изготвил рецензията:

проф. д-р Янка Тянкова

Велико Търново, 20 септември 2021 г.